

ISTORIE

Mihai Dimitrie Sturdza s-a născut în 1934, la București, într-o familie boierească veche și importantă, care, numai în viața politică, a dat doi domni în Moldova, Ioan Sandu Sturdza și Mihail Sturdza, și un prim-ministru, D.A. Sturdza. Copilăria și-a petrecut-o la Iași, până în vara anului 1944, când familia s-a refugiat la București. Liceul l-a făcut la „Dimitrie Cantemir“. În 1952, în loc să meargă la universitate, a fost aruncat în închisoare, dimpreună cu mai mulți tineri purtători ai unor nume la fel de ilustre, pentru omisiune de denunț și atitudine dușmănoasă față de regimul de democrație populară. A primit trei ani de pedeapsă administrativă, adică a fost condamnat fără a fi judecat. Din fericire nu i-a executat pe toți, fiindcă în 1954 a fost eliberat, după ce a trecut pe la Jilava, prin lagărul de triere de la Ghencea și prin lagărele de muncă forțată de la Bicz și Onești. A studiat italiana la Facultatea de Filologie din București, deși, datorită pasiunii sale pentru genealogie, și-ar fi dorit să urmeze istoria. A absolvit în 1959, dar licența a avut dreptul să o susțină doar în 1960. A primit repartiție, ca învățător, la școala din comuna Merenii de Jos (astăzi în județul Teleorman), unde a funcționat numai un an, reușind apoi să ocupe un post de traducător de documentație tehnică la un institut de cercetare din București. În paralel a întreprins cercetări de istorie modernă, pe care le-a continuat și în perioada sederii în Franța, unde s-a stabilit în 1964. La Paris, între 1968 și 1985, a lucrat la Departamentul de schimburi culturale cu străinătatea al ministerului francez de externe, fiind și interpretul oficial al președinților Franței Charles de Gaulle și Valéry Giscard d'Estaing. Și-a completat studiile obținând o diplomă a Institutului de Științe Politice din Paris. Între 1986 și 1995 a fost redactor politic la Departamentul român de la Institutul de Cercetări al postului de radio Europa Liberă din München. În România a revenit în 1991.

A publicat numeroase articole în presa culturală și științifică din țară și din străinătate, iar reputația de genealogist și-a câștigat-o cu volumul de 668 de pagini in-quarto *Dictionnaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople*, publicat la Paris în două ediții, în 1983 și în 1999, care a fost premiat de Academia Internațională de Heraldică și Genealogie. În țară a publicat și alte lucrări, dar cele mai importante sunt cele trei volume din *Familii boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică* (Editura Simetria, 2004; 2011; 2014), al căror coordonator și autor principal este.

MIHAI DIM. STURDZA

ARISTOCRAȚI,
ROMÂNII

ÎN LUMEA LUI PROUST

ANTON BIBESCU, MARTHA BIBESCU,
ANNA DE NOAILLES, ELENA BIBESCU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Cătălin Strat
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Andreea Niță
DTP: Corina Roncea, Carmen Petrescu
Prelucrări digitale: Dan Dulgheru

Tipărit la Proeditură și Tipografie

© HUMANITAS, 2016

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Sturdza, Mihai Dimitrie
Aristocrați români în lumea lui Proust: Anton Bibescu, Martha
Bibescu, Anna de Noailles, Elena Bibescu / Mihai Dim. Sturdza –
București: Humanitas, 2016
ISBN 978-973-50-5104-4
929

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382 / 0723 684 194

*Bunicilor mele,
care mi-au povestit multe
despre eroii acestei lucrări*

POTÂRCAN din Bibești
1520

DIMITRIE BIBESCU
(1757–1831)

Mare-vornic, ctitor al bisericii din Stănești (Gorj)
căs. ECATERINA VĂCĂRESCU

BARBU BIBESCU
(1799–1869)

Înfiat de bunicul său BARBU ȘTIRBEL,
căruiua îi poartă numele
Domn al Țării Românești (1849–1856)

GRIGORE,
care poartă numele BRÂNCOVEANU
(1827–1866)

căs. RALU (1847–1923),
fiica lui CONSTANTIN MUSURUS,
grec ortodox, ambasador al Imperiului Otoman la Londra

ANNA
(1876–1933)

Scriitoare de limbă franceză
Membră a Academiei
Regale a Belgiei
căs. contele MATHIEU
de NOAILLES

CONSTANTIN
(1875–1967)

Efor al Așezămintelor
Brâncovenești
Editor la Paris al periodicului
La Renaissance Latine,
în care publică și scriitori români

*Schiță selectivă privind personajele
citate în prezenta lucrare*

GHEORGHE BIBESCU

(1802–1873)

Domn al Țării Românești (1842–1848)

căs. I ZOE MAVROCORDAT (1805–1892),

Înfiată de unchiul ei banul GRIGORE BRÂNCOVEANU,

principe al Sfântului Imperiu

căs. II MARIA VĂCĂRESCU

GHEORGHE

(1834–1902)

Scriitor. Membru al

Institut de France

căs. MARIE-VALENTINE,

contesă de

CARAMAN-CHIMAY

ALEXANDRU

(1842–1911)

căs. ELENA (1854–1902),

fica omului politic

EMANOIL COSTAKI-EPUREANU

și a MARIEI STURDZA

GEORGE-VALENTIN

(1880–1941)

Președinte al Federației

Aeronautice Internaționale

căs. MARTHA (1886–1973),

fica omului politic

ION LAHOVARY

Scriitoare de limba franceză

Membră a Academiei Regale

a Belgiei

ANTON

(1878–1951)

Diplomat român

Scriitor de limba franceză

căs. ELISABETH (1897–1945),

fica omului politic britanic

HERBERT HENRY ASQUITH

Argument

De curând a fost serbată memoria domnitorului-martir Constantin Brâncoveanu, „boier vechi și domn creștin“, decapitat la Constantinopol acum trei veacuri, odată cu patru dintre fiii săi. Numele acestei vechi familii a intrat de atunci în istoria țării și este purtat fără întreruperi până în zilele noastre.

Urmașii lui Vodă Brâncoveanu s-au remarcat într-o perioadă mai recentă a istoriei moderne a Europei, în așa-numita *La Belle Époque*. S-au făcut cunoscuți în domeniul cultural, pecetluind cu strălucire legăturile țării noastre cu Franța. Paginile care urmează le sunt dedicate acestor urmași, personalități ale epocii lor, doi dintre ei – purtători ai numelui brâncovenesc –, iar alți doi – rude foarte apropiate de-ale lor, purtători și ei ai altui nume domnesc: Bibescu.

Istoria de mai multe secole a acestor neamuri a mai fost prezentată, ultima oară de curând, odată cu încrengăturile lor genealogice, de însuși autorul acestor rânduri¹. Nu le vom repeta aici, scopul paginilor de față fiind limitat la redarea biografiei a patru personaje și a atmosferei unei epoci.

O sumară prezentare este totuși necesară, personajele volumului de față fiind legate printr-o apropiată înrudire:

1. Mihai Dim. Sturdza (coord. și coautor), *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. I (A – Bog), București, 2004, pp. 450–535; vol. II (Bog–Buz), București, 2011, pp. 246–354, ambele publicate de Editura Simetria.

erau toate descendenții lui Gheorghe Vodă Bibescu (n. 1802–1873), domnul Țării Românești (1842–1848), și al primei sale soții, Zoe Mavrocordat. Fiul cel mai mare al domnului, Grigore (1827–1886), a fost adoptat la naștere de marele-ban Grigore Brâncoveanu, ultimul urmaș în linie directă masculină al lui Vodă Brâncoveanu. Prin adopțiune, tânărul Grigore Brâncoveanu devenea nu numai purtătorul numelui domnesc și moștenitorul unei mari averi, dar și deținătorul titlului de principe al Sf. Imperiu și al poziției de efor al Spitalelor Brâncovenești (instituție de binefacere desființată de regimul comunist).

Din căsătoria cu Ralu Musurus, fiica ambasadorului otoman la Londra, grecul creștin Constantin Musurus¹, Grigore Brâncoveanu a avut o fiică, Anna Brâncoveanu (1876–1933), devenită, prin căsătorie, contesă Mathieu de Noailles, și un fiu, prințul Constantin Brâncoveanu (1875–1967).

Al treilea fiu al lui Vodă Bibescu, botezat tot Gheorghe (1834–1902), căsătorit cu Marie-Valentine, fiica prințului franco-belgian de Caraman-Chimay, a fost tatăl prințului George-Valentin Bibescu (1880–1941), campion sportiv de talie europeană, președinte al Federației Aeronautice Internaționale și soț al scriitoarei Marthe Lahovary (1886–1973), („Princesse Bibesco“), prozatoare care a dobândit o reputație literară internațională egală cu reputația de poetă a Annei de Noailles.

În sfârșit, ultimul fiu al lui Vodă Bibescu, Alexandru (1842–1911), căsătorit cu pianista Elena Costaki, fiica fruntașului conservator moldovean Emanoil Costaki-Epureanu, a fost tatăl prințului Anton Bibescu (1878–1951), a cărui biografie constituie un capitol din culegerea de față publicată de Editura Humanitas.

1. Musurus făcea parte dintre ultimii frunțași fanarioți supuși legilor de modernizare ale Tanzimatului, care urmăreau integrarea minorităților nemusulmane în administrația și diplomația Imperiului Otoman.

Anne de Noailles și Constantin Brâncoveanu, Marthe Bibesco și Anton Bibescu au jucat în cultura europeană a vremii lor un rol ce nu poate fi trecut cu vederea. Ei au fost prieteni apropiați și admiratori ai lui Marcel Proust, încă din vremea când acesta era un necunoscut în afara cercurilor mondene ale Parisului. Acolo, multă vreme, lui Proust nu i s-a dat nici o importanță. Și din acest motiv, pe care nici nu-l puteau bănuși la acea vreme, cei patru români au ocupat un loc deloc neglijabil în „Galaxia Proust“, în lumea personajelor care au contribuit la geneza suitei *În căutarea timpului pierdut*, astăzi obiect de prețuire universală.

Tot ei au fost antemergătorii altei generații de români, cea a lui Emil Cioran, Mircea Eliade și Eugen Ionescu, care, ca și Proust, sunt astăzi nume și repere de neocolit...

Legătura spirituală dintre cele două grupuri a fost de altfel consfințită de elogiul adus Marthei Bibesco, moartă în exil, și pronunțat de Mircea Eliade (el însuși mort, mai târziu, departe de țară), în fața Academiei Regale a Belgiei, în 1975.

Volumul de față reunește materialele biografice publicate în primele două volume ale seriei *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică* (Editura Simetria, 2004, 2011).

ANTON BIBESCU
O VIAȚĂ FĂRĂ FRONTIERE

„Singura creație a lui Antoine Bibesco a fost personalitatea sa“

Anton Bibescu, un om de o inteligență scriitoare și de o întinsă cultură, care a cunoscut tot ce a fost remarcabil în Parisul din ajunul Primului Război Mondial și din Londra sfârșitului de imperiu, din Washingtonul de la începuturile hegemoniei americane și din Madridul din ajunul războiului civil, ar fi putut scrie memorii de cel mai mare interes. A lăsat însă o mână de articole risipite prin reviste engleze, americane și românești, dintre care doar două-trei sunt de reținut, și câteva piese franțuzești de moravuri, fără consistență, uitate de îndată ce au fost reprezentate.¹

1. Informațiile despre Anton Bibescu erau puține și dispersate până la apariția eseului lui Florin Faifer, „Între scenă și salon“, integrat în culegerea *Pluta de naufragiu*, Editura Cronica, Iași, 2002, pp. 35–37. O primă încercare, din păcate neizbutită, a unei schițe biografice se datorează lui Mihai Sorin Rădulescu: „Un aristocrat oltean: Anton Bibescu“, apărută în revista craioveană *Ramuri*, nr. 7–8/2000. Și dacă se lasă la o parte faptul că Alexandru Bibescu, tatăl lui Anton, avea o mamă moldoveancă (Zoe Mavrocordat, din Iași, cu mamă Balș), și că însuși Anton avea o mamă moldoveancă (Elena Costaki-Epureanu, din Bârlad, cu mamă Sturdza), schița dlui Rădulescu este rezultatul unei cercetări superficiale. Textul include recitarea titlurilor aflate sub cuvântul-cheie „Bibescu“ în fișierul Bibliotecii Academiei Române (care nu e complet) și câteva informații lacunare, uneori eronate. Pentru a-și justifica, de exemplu, carența sau neputința în prezentarea completă a carierei lui Anton Bibescu, dl Rădulescu, cadru universitar, pretinde că lipsa informațiilor are la origine faptul că la Biblioteca Academiei Române nu se află „din păcate“ decât două volume din seria *Anuarului Diplomatic*. Din păcate, dl Rădulescu nu

„Singura creație a lui Antoine Bibesco a fost personalitatea sa, și din ea nu a rămas nimic”¹, pentru că era prea diletant ca să dea substanță creatoare remarcabilelor și numeroaselor prietenii dobândite de-a lungul unei vieți foarte interesante. A rămas omul ocaziilor pierdute. Prietenia cu Marcel Proust a zădărnicit însă uitarea sa: el a fost nu numai cel care, printre primii, au semnalat, pe unde a fost cu puțință, inclusiv în Anglia, geniul complicat și la început foarte greu recunoscut al marelui scriitor, dar și cel care s-a străduit să-i găsească un editor.

Așadar, numele lui Anton Bibescu supraviețuiește la loc de frunte printre personajele care au compus „lumea lui Proust”. O lume, ca și opera, descrisă și analizată de sute de lucrări, teze universitare, biografii și articole de critică, apărute nu numai în Europa, dar și în Statele Unite și în Japonia. Om răsfățat de soartă, adorat de unii, detestat de alții, Anton Bibesco i-a avut printre prietenii săi nu numai pe Proust, dar și pe Nicolae Iorga și pe Mihail Sebastian, iar printre inamici pe Guillaume Apollinaire și pe Nicolae Titulescu.

Născut la 15 iulie 1878 în Franța, Anton Bibescu și-a făcut primele studii la colegiul iezuit din Canterbury, fiind unul dintre foarte puținii români ai generației sale care au ajuns să cunoască la perfecție limba engleză. Studiile secundare le-a urmat la două dintre cele mai bune licee din Paris, Stanislas și Condorcet, luându-și licențele în litere și în drept,

s-a ostenit să parcurgă cele câteva sute de metri dintre sediul B.A.R., de pe Calea Victoriei, și Piața Victoriei, unde se află Ministerul Afacerilor Externe, în ale cărui arhive ar fi putut găsi nu numai seria completă a *Anuarului Diplomatic*, dar și dosarul personal al lui Anton Bibescu. Arhive pe care totuși le menționează printre „sursele” sale. De cu totul altă acuitate de analiză și de profunzime a cercetării este eseul consacrat lui Anton Bibescu de către istoricul literar ieșean Florin Faifer.

1. André Germain, *Les clés de Proust*, Paris, 1953, p. 12. André Germain era fiul întemeietorului mării bănci Le Crédit Lyonnais.

tot la Paris, în 1899. A fost numit, imediat după aceea, atașat al Legației României din capitala Franței.¹

„Acoperit de femei“, va scrie despre el vara sa Martha, „Antoine ducea o dublă existență: una de tânăr diplomat, alta de seducător. Foarte frumos, cu un profil sculptat parcă în piatră, cu o privire dominatoare, plină de vervă, de insolentă, de lipsă de reținere, el l-a fascinat pe Proust“. „Ego-centric și cu o vanitate fără margini, egoist, fermecător, un astru“, va nota tot Martha, „înzestrat cu toate darurile, dar cu femeile totodată despot oriental și seducător de bulevard“.

Deși atent în îndeplinirea obligațiilor sale de diplomat, Anton Bibescu le selecta deseori doar pe cele mai agreabile, ca de pildă în 1902, când l-a însoțit la Madrid pe generalul Budișteanu, reprezentant al lui Carol I, la serbările organizate cu ocazia urcării pe tron, la majorat, a regelui Alfonso XIII.² La Paris, frecventa literați și artiști, interesat atât de repertoriul teatrelor, cât și de programul conferințelor de la Collège de France. El a fost cel care l-a dus pe Proust la ciclul de prelegeri ale filozofului Henri Bergson (cu care Proust era rudă, deși nu-i citise cărțile), filozof a cărui influență asupra romanelor din suita *În căutarea timpului pierdut* va fi atât de importantă.³

Unde și cum s-au cunoscut Anton Bibescu și Marcel Proust?

Despre aceasta își va aminti însuși Anton Bibescu: „Cum l-am cunoscut? Mama mea, pasionată de muzică, dovedind ea însăși mare virtuozitate, foarte ospitalieră, se înconjură de ființe de o mare valoare, muzicieni, artiști, scriitori. Îmi amintesc cum am auzit-o cântând la patru mâini cu Saint-Saëns, cu Fauré. Paderewski a concertat în casa dânzei, la fel Enescu,

1. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, București, Dosare personale: Anton Bibescu.

2. *Le Figaro*, 12 mai 1902, p. 3.

3. Philip Kolb (ed.), *Correspondance de Marcel Proust*, vol. II, p. 461; vol. III, p. 52.

Cuprins

Argument	9
ANTON BIBESCU. O VIAȚĂ FĂRĂ FRONTIERE	13
„Singura creație a lui Antoine Bibesco a fost personalitatea sa“	15
Vilegiaturistii de la Grand Hôtel de Balbec	29
Londra. Anton Bibescu în lumea politică și literară	38
Washington. Rivalități între diplomații cei vechi și cei noi	48
Anii 1930	67
La Corcova. Mihail Sebastian, un oaspete ingrât	78
Ultimii ani	85
MARTHA BIBESCU	99
Șase mărturii despre prințesa Martha Bibescu	101
<i>Mircea Eliade</i>	101
<i>Regina Maria a României</i>	111
<i>D.I. Suchianu</i>	113
<i>Mina Curtiss</i>	116
<i>Alfred Leslie Rowse</i>	119
<i>Alfred Fabre-Luce</i>	120
Castelul de la Mogoșoaia	121
O FIICĂ A ORIENTULUI, CONTESA DE NOAILLES	131
Genealogia unei prințese „orientale“	133
„Prietenia, parfumată ca un șerbet de trandafiri, între cei doi orientali, Anna și Proust“	147

Nicolae Vaschide, ghidul contesei prin azilurile de nebuni ale Parisului	155
„Je suis grecque, ma patrie est la Grèce“	160
ELENA BIBESCU	171
SNOBISMUL LUI MARCEL PROUST ȘI PRINȚII ROMÂNI	183